

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИМИ КАДРАМИ ШКІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У СЕРЕДИНІ 40–50-х рр. ХХ ст.

У статті досліджено історичні аспекти та динаміку забезпечення педагогічними кадрами шкіл Чернівецької області у середині 40–50-х років ХХ ст. Проаналізовано джерела формування вчительського корпусу регіону в умовах радянської ідеологізації та післявоєнної відбудови. Встановлено, що кадрове питання в області мало свою специфіку, пов'язану з особливостями інтеграції краю до радянської освітньої системи та подоланням дефіциту вчителів у сільській місцевості. Доведено, що у досліджуваний період інтенсивно зростала спільнота педагогічних працівників, що обумовило динамічний розвиток шкільництва в регіоні.

Обґрунтовано, що якісний рівень педагогічних кадрів в області до середини 1950-х років залишався недостатнім. З'ясовано, що значна частина вчителів мала лише середню освіту і поєднувала роботу із заочним навчанням. Підкреслено, що посилена увага приділялася ідеологічній підготовці педагогів як інструменту радянської. Акцентовано на поєднанні професійної перекваліфікації вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін із різними формами політичного навчання.

Ключові слова: педагогічні кадри, Чернівецька область, післявоєнний період, підготовка вчителів, освітня мережа, Буковина.

Tamara Bohachyk (Chernivtsi)

PROVIDING OF TEACHING STAFF IN THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM OF THE CHERNIVTSI REGION IN THE MID-40–50s OF THE 20th CENTURY

The article comprehensively analyzes the process of formation and functioning of pedagogical personnel in schools of the Chernivtsi region in the mid-1940s–1950s. It is established that the restoration of the school network took place in conditions of forced Sovietization and adaptation of the region to unified Soviet educational standards. Despite the dynamic quantitative growth of educational institutions, a significant discrepancy was revealed between the pace of network deployment and the level of professional training of teachers.

It is argued that the acute shortage of specialists was overcome by mass recruitment of teachers from the eastern regions of the Ukrainian SSR. This allowed the Soviet authorities not only to promptly fill vacancies, but also to form a «personnel foundation» loyal to the regime, capable of introducing a new ideological paradigm in the multi-ethnic region.

It was found that a significant part of teachers (especially in rural areas) did not have a full higher education, which led to the development of an extensive system of correspondence education and short-term retraining courses as mechanisms for emergency professional adaptation.

It is emphasized that this provided an opportunity for practicing teachers without appropriate qualifications to receive education without leaving work. For methodological assistance to correspondence teachers, consultation points were created, which involved experienced teachers from district and city offices.

It is illustrated by specific examples that in the mid-1940s there was an acute shortage of personnel, since schools were provided with teachers only 25%–35% of the need. It is proven that this situation led to an excessive load on existing teachers or to the fact that many subjects were simply not taught.

It is substantiated that by the mid-50s of the twentieth century with positive dynamics of the number of teachers, their quality level in the region remained insufficient. It is emphasized that the characteristic feature of the period was the gradual formation of local pedagogical staff.

Keywords: pedagogical staff, Chernivtsi region, post-war period, teacher training, educational network, Bukovina.

* к.і.н., доцентка, заступниця директора Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області
PhD in History, Associate Professor, Deputy Director of the Institute of Postgraduate Pedagogical Education of Chernivtsi Region
orcid.org/0000-0002-7385-1960
tamara_bogachik@ukr.net

Постановка наукової проблеми та її значення. У середині 1940-х років шкільна освіта у новоствореній Чернівецькій області стала одним із пріоритетних каналів впровадження тоталітарної ідеології. Проте радянське реформування тут мало унікальне забарвлення, оскільки адаптувалося до реалій колишньої румунської провінції та мультикультурного конгломерату, де представники титульної нації становили більшість населення краю. Тому швидке впровадження радянських стандартів шкільної освіти у найменшій області України, на противагу попередній системі, мало певні особливості.

Вкрай цікавим є забезпечення педагогічними кадрами закладів освіти області, які поповнювалися різними шляхами. Особливої уваги заслуговує аналіз механізмів кадрового забезпечення шкіл області, адже формування педагогічного корпусу області відбувалося шляхом поєднання різних стратегій рекрутування фахівців, що мало на меті не лише ліквідацію кадрового дефіциту, а й здійснення ідеологічного контролю над освітнім процесом.

Ступінь наукової розробки проблеми. Розвиткові системи освіти Буковини досліджуваного періоду присвячені праці чернівецьких науковців В. Ботушанського, Т. Марусик, С. Герогової, І. Житарюка та ін. Актуальні питання теорії та практики шкільного навчання на певних етапах крізь призму загального історичного розвитку регіону вивчали Л. Кобилянська, В. Пенішкевич, І. Петрюк, Л. Тимчук, Л. Платаш та ін.

Однак у вітчизняній історичній науці відсутні синтетичні праці щодо забезпечення шкіл області педагогічними кадрами у середині 1940–1950-х років, які включали різні типи загальноосвітніх закладів.

Мета статті полягає у здійсненні загального системного аналізу на основі архівних документів та статистичних даних процесу формування педагогічних кадрів у шкільній мережі поліетнічної Чернівецької області у середині 40–50-х років ХХ ст.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- охарактеризувати стан шкільної мережі Чернівецької області у перше десятиліття повоєнного періоду та визначити динаміку потреби у педагогічних кадрах;
- дослідити джерела комплектування педагогічного корпусу та визначити особливості кадрової політики в контексті поліетнічності регіону;
- проаналізувати кількісний та якісний склад учителів за рівнем освіти, стажем роботи та фаховою підготовкою на основі архівних матеріалів;
- з'ясувати вплив ідеологічного чинника та партійного контролю на процес формування педагогічних кадрів Чернівецької області.

Виклад основного матеріалу. Після звільнення від окупації у березні–квітні 1944 р. та включення до складу УРСР Чернівецької області тут відновилися радянизаційні процеси, які торкнулися усіх сфер життя краю. Не була винятком і шкільна освіта, яка мала стати важливим етапом у відбудові й зміцненні радянської влади у регіоні та зміцненні ролі школи нового зразка.¹

Безперечно, передбачалося реалізувати поставлені цілі шляхом зростання мережі шкіл та забезпечення педагогічними кадрами закладів освіти. Тодішній відділ обкому КП(б)У у період підготовки до навчального 1944–1945 року ставив своїм завданням організувати роботу органів народної освіти та керівників шкіл області щодо вчасного початку навчального року та оптимального використання наявних в області педагогічних кадрів. З цією метою у серпні 1944 року проведено масову перевірку стану підготовки шкіл області до першого повоєнного навчального року. Окрім того, вивчено роботу обласного відділу освіти та інституту удосконалення вчителів, які зобов'язані були підготувати учительство краю до навчального року.²

Станом на 15 червня 1944 року в області налічувалося 740 учителів, за національним складом з яких: 207 українців, 6 росіян, 524 євреї, 2 румуни та один поляк. За освітою педагогічні кадри розподілялися наступним чином: 302 особи з вищою освітою, 96 осіб — з незакінченою вищою освітою, 340 осіб — з середньою освітою, 2 особи — з незакінченою середньою освітою. Варто зауважити, що переважна більшість учителів мала до 24 років педагогічного стажу, а це — 460 осіб; 119 осіб зі стажем до 36 років; понад 5 років стажу мали 99 осіб.³

У зв'язку з дефіцитом педагогічних кадрів обласним відділом освіти організовані тримісячні курси з підготовки 215 вчителів та п'ятимісячне навчання для 58 педагогів. Проте це не розв'язувало повністю питання щодо якісної підготовки учительських кадрів для належного викладання навчальних дисциплін. Крім цього, у зв'язку зі слабкою методичною підготовкою місцевих

педагогічних кадрів було прийнято рішення проводити упродовж серпня 1944 року одномісячні курси перепідготовки вчителів. Додамо, що такі курси організовано було і для 190 директорів.⁴

Проте, як зазначалося у чисельних доповідних записках обласного відділу освіти, у перший повоєнний рік вирішити проблему забезпечення педагогічними кадрами з місцевого учительства було неможливо. Адже значна частина вчителів, які працювали за румунської влади, вважалася «неблагонадійними» — колаборантами окупаційного режиму. Окрім того, більшість місцевих педагогів, які здобули освіту в румунських семінаріях чи ліцеях, переважно володіли румунською мовою і не знали радянських навчальних програм, методики викладання російською чи українською мовами за радянським стандартом. Критичним для сільських шкіл залишалася і ситуація через відсутність чоловіків-педагогів у зв'язку з мобілізацією і наслідками війни в краї, перебуванням тривалого часу значної частини педагогів на окупованій території.⁵

В узагальненій інформації заступника завідувача обласного відділу освіти Константінова щодо роботи шкіл області за навчальний рік зазначалося, що у першій чверті 1944–1945 н.р. в області функціонувало 436 шкіл, а у третій чверті уже було 454 заклади освіти, в яких працювало 1654 учителі. Підкреслювалося, що основний контингент педагогів — 1137 прибули сюди зі східних областей України, а решта — 527 є місцевими учителями. Цікавими є факти про освіту педагогічних кадрів: 384 особи з вищою освітою, 430 педагогів — з неповною вищою освітою, 525 осіб — з середньою освітою, 265 осіб мали неповну середню освіту. Із зазначеної кількості 300 педагогів навчалися заочно у педагогічних училищах, 20 осіб — в учительському інституті, а 180 педагогів здобували освіту в університеті.⁶

Архівні дані засвідчують, що розгортання шкільної мережі проходило поступово залежно від місцевих умов та забезпеченості педагогічними кадрами, яких направляв НКО УРСР зі східних областей. Так, приміром, у другій чверті 1944–1945 н.р. поновлено роботу ще 18 шкіл, у третій чверті — 22, а у четвертій чверті — 5 шкіл. Додамо, що відновлено роботу 27 шкіл упродовж лютого–квітня 1945 року у Путильському, Вижницькому, частково Глибоцькому та Сторожинецькому районах. Зауважимо, що із 481 школи, які функціонували на кінець навчального року, 373 заклади освіти були з українською мовою навчання, 96 — молдавських шкіл, 9 — з російською мовою навчання, два навчальні заклади з єврейською мовою навчання та один — з польською мовою викладання.⁷

У доповідних записках обласного відділу освіти про стан роботи шкіл зазначалося, що для якісного забезпечення освітнього процесу у перший повоєнний рік потрібно 810 учителів для викладання у 1–4 класах та близько 300 педагогів 5–10 класів. Шляхом розв'язання цієї проблеми місцева влада визначила проведення 9-місячних педагогічних курсів для 120 учителів початкової школи та перепідготовку 950 осіб під час літньої відпустки. Варто зазначити, що серед запропонованої кількості передбачалося навчання 20 завідувачів районних відділів освіти, 20 інспекторів шкіл, 20 завідувачів райметодкабінетів. Окрім того, літні курси повинні були пройти ще 1300 учителів 1–4-х класів.⁸

Відповідно до наказу народного комісара освіти УРСР від 4 травня 1944 року, було поновлено систему заочної педагогічної освіти, що передбачало здійснення набору з 15 травня до 1 липня 1944 року на заочні відділи вчителів, які не мають закінченої педагогічної освіти. Відповідальність за організацію та заочного навчання покладалася на завідувачів обласних відділів народної освіти, які зобов'язані були до 1 листопада 1944 року закінчити повний облік всіх учителів, які працюють у початковій, неповній середній і середній школі й не мають відповідної освіти.⁹ Водночас передбачалося створення консультаційних пунктів для учителів-заочників на базі визначених педшкіл, а також проведення оплачуваних консультацій кращими учителями при районних педагогічних кабінетах.

Проте аналіз доповідних записок обласного відділу освіти про обстеження шкіл області з питань навчально-виховної роботи та підготовки до 1944–1945 навчального року доводить про недостатнє забезпечення педагогічними кадрами закладів освіти. Недоукомплектованими були також і створені районні (міські) відділи освіти, які традиційно склалися із завідувача РВНО, одного інспектора, бухгалтера та секретаря, які не завжди мали відповідну освіту та були переважно вихідцями з інших областей. Приміром, у Вашковецькому райвно, який координував роботу 30 шкіл району, із 4 працівників троє фахівців не мали педагогічної освіти. Фіктивно створений методкабінет при відділі освіти не працював через відсутність літератури.¹⁰

Аналогічна ситуація спостерігається і по РВНО Чернівецького сільського району, який очолював Я.В. Копитько, виходець із Запорізької області. Проте у плані роботи завідувача визначено пріоритетне завдання — укомплектувати школи педагогічними кадрами.¹¹

Школи вищезазначеного Вашковецького району відчували гостру потребу в кадрах: фактично працювало лише 38 педагогів із необхідних 150. Відповідно у Чернівецькому сільському районі викладало 58 учителів за потреби 106 педагогів. Приміром, у Чагорській неповній середній школі викладало тільки 4 учителі і було ще 12 вакансій; у Коровійській початковій школі не було жодного вчителя. У 34 закладах освіти Глибоцького району не вистачало 26 учителів мови та літератури, 6 учителів молдавської мови, 10 учителів фізики та математики, 13 педагогів природничих дисциплін та 12 істориків.¹²

Наведені факти свідчать про гострий кадровий дефіцит, адже школи були забезпечені вчителями лише на 25–35% від потреби. Така ситуація зазвичай призводила до надмірного навантаження наявних педагогів або до того, що багато предметів просто не викладалися. Безперечно, недосконалі статистичні відомості повоєнного періоду дещо піддаються сумніву, адже в інформаційних доповіднях про роботу відділу шкіл Чернівецького обкому КП(б)У за серпень–вересень 1945 року йдеться про недосконалий контроль за роботою закладів освіти, укладання наказів «стандартного змісту», де відсутня повна об'єктивна аналітика¹³.

Варто наголосити, що учительство Буковини у перші повоєнні роки було не лише джерелом знань, а перетворилося на ключового провідника державної ідеології та політики «радянзації». Як і на решті територій УРСР, учитель радянської Буковини повинен «...нести живе більшовицьке слово в маси, використовуючи пресу, радіо, книжки для широкої агітаційно-пропагандистської роботи».¹⁴ Особлива роль відводилася сільському учителю, який змушений бути організатором і агітатором, допомагати якнайскоріше ліквідувати неписьменність серед населення, вести агітацію серед батьків учнів.¹⁵

Хоча до ліквідації неписьменності в області місцева влада планувала залучити 2421 учителя, реальну роботу в місцевих школах грамоти виконували лише 656 із них. Зокрема, архівні дані свідчать, що в Хотинському районі навчанням дорослих займалися 137 педагогів. Це був найвищий показник залучення шкільних учителів до ліквідації неписьменності по області (для порівняння: у м. Чернівці — 15 осіб; Новоселицькому районі — 79 осіб; Кіцманському районі — 75 осіб тощо).¹⁶

Зі зростанням кількості шкіл в області у 1945–1946 навчальному році до 520 закладів освіти, де у 402 школах навчання велось українською мовою, у 104 — молдавською, у 12 — російською та в одній — єврейською, відповідно змінилася і чисельність педагогічного штату, яка сягнула 2534 осіб. Проте дефіцит кадрів продовжував існувати і становив 1382 особи (або близько 35% від потреби).¹⁷

Однак доукомплектування вчительського штату проходило протягом навчального року. Зокрема, значно поповнилися кадри за рахунок демобілізованих з Червоної армії (187 осіб), відряджених Міністерством освіти (111 осіб), з інших областей України (145 осіб). Фактично на кінець навчального року в школах області працювало 2713 учителів, з них: 1294 — учителі початкової школи, 716 — педагоги 5–10 класів. Проте продовжувала залишатися потреба ще у 1203 педагогах.¹⁸

Попри кількісне зростання педагогічних кадрів, фаховий рівень залишався неоднорідним, адже повну вищу освіту мали лише 440 педагогів, 617 осіб — незакінчену вищу, 896 осіб — середню педагогічну, 306 осіб — середню освіту. Тому у травні–червні продовжувалося проведення перепідготовки педагогічних кадрів у закладах освіти області. Водночас було направлено на роботу у школи 150 випускників Чернівецького учительського інституту, 22 випускники Чернівецького державного університету та 45 випускників педучилища.¹⁹ Відповідно, педагогічний стаж до трьох років мали 313 учителів, понад 10 років — 55 учителів.

Водночас з метою підвищення фахової кваліфікації педагогів у Чернівецькій області в 1945 році широко розгорнуто заочне навчання, яким охоплено 1093 учителі: 312 осіб навчалися у педагогічному училищі, 594 особи — в учительському інституті і 187 осіб — в університеті. На допомогу учителям-заочникам при відділах освіти у районах та місті Чернівці організовано консультаційні пункти; серед кращих відзначені Садгірський, Хотинський та Заставнівський райони.²⁰

У звітності Міністерства освіти УРСР за 1947–1948 н.р. відбудова повоєнної школи оцінюється позитивно в розрізі кількісних показників (ріст мережі, кадри, підручники). Водночас документ фіксує посилення ідеологічного тиску, трактуючи недостатню політизацію уроків як «формалізм» та «безідейність», що свідчило про незадоволення влади теоретичним рівнем підготовки педагогів.²¹

У 1947–1948 навчальному році кадрове забезпечення 551 освітнього закладу Чернівецької області характеризувалося помітним дефіцитом та значною неоднорідністю професійної підготовки. При загальній потребі у 3570 одиниць фактична чисельність педагогічного персоналу становила 3368 осіб.

Аналіз освітнього рівня виявив суттєві диспропорції: лише 9,3% учителів (314 осіб) мали повну вищу освіту, тоді як основна кількість фахівців (51,7%) були з середньою педагогічною освітою. Частка осіб із незакінченою вищою освітою складала 22,6%, а 16,4% педагогів мали лише загальну середню або незакінчену середню освіту. Особливо гострою була проблема кваліфікації у школах із молдавською мовою навчання, де 48,3% педагогічного складу (249 осіб із 515) не мали навіть незакінченої середньої освіти, що вказує на критичний стан фахової підготовки в національних закладах освіти регіону.²²

Варто зауважити, що важливим інструментом державного контролю над освітнім процесом у зазначений період виступала політична підготовка вчителів. Вона передбачала поєднання короткострокових курсів підвищення кваліфікації для викладачів мовно-літературних та історичних дисциплін із обов'язковими формами ідеологічного навчання: відвідуванням політгуртків та індивідуальним вивченням партійної історіографії.²³

Аналіз кадрового складу за стажем педагогічної діяльності свідчить про домінування наприкінці 1940-х років молодих фахівців. Зокрема, у 1948 році переважну більшість (62,5%) становили учителі Чернівецької області зі стажем до 5 років (2164 особи). Група педагогів зі стажем до 10 років налічувала 673 особи, до 15 років — 385 осіб. Професійний досвід від 15 до 20 років мали 189 працівників, тоді як категорія педагогів зі стажем до 25 років залишалася найменш чисельною і становила 51 особу.²⁴

Важливим аспектом тогочасної освітньої політики була пріоритетність перепідготовки місцевих кадрів, зокрема для закладів загальної середньої освіти з молдавською мовою навчання. Так, приміром, у 1948 році відповідну кваліфікаційну підготовку на курсах пройшли 292 особи. Варто також зауважити, що зберігаючи формальну мережу шкіл із молдавською мовою викладання, місцева влада забезпечувала жорстку вертикаль управління через призначення на посади директорів та заступників у ці заклади освіти приїжджих фахівців, що сприяло прискоренню процесів асиміляції та русифікації.

Водночас на виконання директив Міністерства освіти здійснювалося системне висунення досвідчених учителів на керівні посади. З метою формування фахового кадрового потенціалу при Чернівецькому облвн було створено дієвий резерв, до якого у 1948 році зарахували 71 особу переважно з-поміж представників місцевого педагогічного корпусу.²⁵

Основними чинниками кадрової плинності визначалися заміна непрацездатних працівників кваліфікованішими фахівцями, а також активне залучення місцевої інтелігенції, яка набула належного рівня компетенцій для управлінської діяльності.

У першій половині 1950-х років у Чернівецькій області спостерігалася динаміка кількісного та якісного зростання кадрового потенціалу в освітній галузі. Попри загальну тенденцію до покращення показників, освітній рівень педагогів залишався неоднорідним. Зокрема, аналіз статистичних даних по Сторожинецькому району за 1951–1952 н.р. засвідчує, що з 345 учителів лише 19 осіб (5,5%) мали закінчену вищу освіту. Значну частку педагогічного штату склали фахівці з незакінченою вищою (90 осіб) та середньою спеціальною освітою (194 особи). Кількість педагогів із незакінченою середньою освітою становила 42 особи, що було характерним показником для більшості районів регіону в зазначений період.²⁶

До прикладу, аналітика кадрового забезпечення освітньої галузі Заставнівського району на початку 1950-х років свідчить про динамічне кількісне зростання педагогічного складу за збереження дефіциту висококваліфікованих фахівців. Зокрема, якщо у 1950 році в районі працювало 275 педагогів (з яких лише 21,8% мали вищу освіту), то вже у 1951–1952 навчальному році їхня чисельність зросла до 330 осіб.

Характерною рисою досліджуваного періоду стало поступове формування місцевого інтелектуального активу — станом на початок десятиліття у школах району вже працювали 13 педагогів із числа місцевого населення, що позначало перехід до системного відтворення кадрів у регіоні.²⁷

Попри позитивну динаміку чисельності педагогічного персоналу в Путильському районі (зростання зі 102 осіб у 1949 р. до 157 у 1951–1952 н.р.), кадрове забезпечення галузі тут залишалося дефіцитним. Зокрема, навіть за умови збільшення частки вчителів із повною та незакінченою вищою освітою до 49 осіб, вакантними залишалися 40 посад. Гостра нестача кваліфікованих спеціалістів змушувала освітні заклади району залучати до викладацької діяльності осіб, які мали лише повну середню освіту.²⁸

Архівні матеріали за першу половину 1950-х років свідчать про недостатню роботу обласного та районних відділів освіти щодо правильного підбору і розстановки педагогічних кадрів. Як суттєвий

аргумент наводиться приклад того, що у 1954 році у 8–10-х класах області працює 100 учителів без відповідної педагогічної освіти, у той же час у 5–7 класах — 280 осіб з вищою освітою. Приміром, у Виженській семирічній школі викладала історію учителька Березівська М.Я., яка мала тільки середню освіту і ніде не навчалася, а у Вижницькій семирічній школі з такою ж освітою викладав російську мову і географію учитель Ільчик П.І. Із 75 директорів середніх шкіл 17 осіб не мали вищої освіти, водночас 37 осіб з вищою освітою працювали директорами семирічних шкіл.²⁹ Отже, потенціал освічених педагогів у першій половині 1950-х років використовувався неефективно, що гальмувало розвиток середньої освіти в регіоні.

Висновки. Проведене дослідження щодо забезпечення педагогічними кадрами шкіл Чернівецької області у середині 1940–1950-х рр. дозволяє зробити такі узагальнення. Повоєнне відновлення шкільної мережі регіону відбувалося в умовах форсованої адаптації до радянських стандартів. Попри повоєнну відбудову в області спостерігалася динаміка кількісного зростання закладів освіти та відповідного кадрового забезпечення. Проте аналіз архівних документів підтверджує значну невідповідність між кількісним зростанням педагогічних кадрів області та рівнем їхньої фахової підготовки. Гостра потреба у педагогах задовольнялася переважно шляхом масового залучення вчителів зі східних областей УРСР, що дозволило радянській владі не лише оперативно заповнити вакансії, а й створити лояльний до режиму «кадровий фундамент», здатний впроваджувати нову ідеологічну парадигму.

У перше повоєнне десятиліття значна частина вчителів області (особливо в сільській місцевості) мала переважно незакінчену вищу або середню спеціальну освіту, що компенсувалося мережею заочного навчання та короткостроковими курсами перепідготовки. Водночас на педагогів Чернівецької області поклалися функції модераторів ідеологічної роботи, відповідальних за темпи ліквідації неписьменності та здійснення агітаційно-просвітницької діяльності серед дорослого населення.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВОВУУ), ф. 166, Матеріали (протоколи, стенограми та рішення засідань колегій Міністерства освіти УРСР), оп. 15, *спр. 385 Стенограма засідання колегії Міністерства освіти УРСР, т. ІУ, 21 серпня 1948 р.*, арк. 238.

² Державний архів Чернівецької області (далі — ДАЧО), ф. 1, Чернівецький обласний комітет Комуністичної партії України, оп. 12, *спр. 21 Інформаційні довідки, доповідні записки відділів обкому про роботу шкіл області*, арк. 10.

³ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 21*, арк. 15.

⁴ ДАЧО, ф. 763, Чернівецька обласна Рада депутатів трудящих. Обласний відділ народної освіти (ОБВНО), оп. 4, *спр. 3 Доповідні записки про обстеження шкіл області з питань навчально-виховної роботи та підготовки до 1944–1945 навчального року*, арк. 11.

⁵ ДАЧО, ф. 763, оп. 3, *спр. 2 Директивні листи з питань народної освіти*, арк. 4.

⁶ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 21*, арк. 15–16.

⁷ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 21*, арк. 9.

⁸ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 21*, арк. 15.

⁹ ДАЧО, ф. 763, оп. 3, *спр. 1 Накази Міністерства освіти УРСР за 1944 рік*, арк. 2.

¹⁰ ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 3*, арк. 7.

¹¹ ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 3*, арк. 6.

¹² ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 3*, арк. 8.

¹³ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 21*, арк. 12.

¹⁴ *Радянська Буковина* (Чернівці), 1945, н. 9, 13 січня, с. 1.

¹⁵ *Радянська Буковина* (Чернівці), 1945, н. 7, 10 січня, с. 4.

¹⁶ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 33 Справки відділу обкому, звіт облвно, переписка з Наркоматом освіти УРСР про роботу з ліквідації неписьменності і малописьменності населення області*, арк. 4, 9.

¹⁷ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 52 Звіти облвно про роботу шкіл народної освіти за 1945–1946 н.р.*, арк. 20.

¹⁸ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 50 Інформація Центральному Комітету КП(б)У про стан народної освіти в області*, арк. 6.

¹⁹ ДАЧО, ф. 763, оп. 3, *спр. 9 Матеріали про підготовку шкіл до нового 1946–1947 навчального року*, арк. 3.

²⁰ ДАЧО, ф. 763, оп. 3, *спр. 9*, арк. 13.

²¹ ЦДАВОВУУ, ф. 166, Матеріали (протоколи, стенограми та рішення засідань колегій Міністерства освіти УРСР), оп. 15, *спр. 385*, арк. 281.

²² ДАЧО, ф. 763, оп. 3, *спр. 22 Інформації і довідки про роботу обласного відділу народної освіти за 1948 рік*, арк. 4.

²³ ДАЧО, ф. 763, оп. 3, *спр. 22*, арк. 5.

²⁴ ДАЧО, ф. 1, оп. 12, *спр. 60 Звіт відділу Чернівецького обкому КП(б)У про роботу шкіл Чернівецької області у 1947–1948 н.р.*, арк. 8.

²⁵ ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 29 Акти перевірки роботи Заставнівського та Садгирського районів інспекцією Міністерства освіти УРСР*, арк. 2.

²⁶ ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 173 Звіти Чернівецького, Сторожинецького, Вижницького, Новоселицького, Хотинського і Кельменецького району за I півріччя 1951–1952 н.р.*, арк. 8.

²⁷ ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 177 Довідки про народну освіту в області*, арк. 4.

²⁸ ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 177*, арк. 13.

²⁹ ДАЧО, ф. 763, оп. 4, *спр. 241 Акти перевірки роботи шкільного сектору облвн, районних відділів народної освіти та шкіл Чернівецької області*, арк. 6.

References

1. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 1, Chernivetskyi oblasnyi komitet Komunistychnoi partii Ukrainy, op. 12, spr. 21 Informatsiini dovidky, dopovidni zapysky viddiliv obkomu pro robotu shkil oblasti, 43 ark.
2. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 1, op. 12, spr. 33 Spravky viddilu obkomu, zvit oblвно, perepyska z Narkomatom osvity URSS pro robotu z likvidatsii nepysmennosti i malopysmennosti naselennia oblasti, 32 ark.
3. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 1, op. 12, spr. 50 Informatsiia Tsentralnomu Komitetu KP(b)U pro stan narodnoi osvity v oblasti, 17 ark.
4. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 1, op. 12, spr. 52 Zvity oblвно pro robotu shkil narodnoi osvity za 1945–1946 n.r, 75 ark.
5. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 1, op. 12, spr. 60 Zvit viddilu Chernivetskoho obkomu KP(b)U pro robotu shkil Chernivetskoï oblasti u 1947–1948 n.r., 39 ark.
6. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 3, spr. 1 Nakazy Ministerstva osvity URSS za 1944 rik, 41 ark.
7. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 3, spr. 2 Dyrektyvni lysty z pytan narodnoi osvity, 23 ark.
8. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 4, spr. 3 Dopovidni zapysky pro obstezhennia shkil oblasti z pytan navchalno-vykhovnoi roboty ta pidhotovky do 1944–1945 navchalnoho roku, 14 ark.
9. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 3, spr. 9 Materialy pro pidhotovku shkil do novoho 1946–1947 navchalnoho roku, 41ark.
10. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 3, spr. 22 Informatsii i dovidky pro robotu oblasnoho viddilu narodnoi osvity za 1948 rik, 35 ark.
11. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 4, spr. 29 Akty perevirky roboty Zastavniivskoho ta Sadhirs'koho raioniv inspektsiiei Ministerstva osvity URSS, 32 ark.
12. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 4, spr. 173 Zvity Chernivetskoho, Storozhynetskoho, Vyzhnytskoho Novoselytskoho, Khotynskoho i Kelmenetskoho raiono za I pivrichchia 1951–1952 n.r., 66 ark.
13. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 4, spr. 177 Dovidky pro narodnu osvitu v oblasti, 31 ark.
14. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti, f. 763, op. 4, spr. 241 Akty perevirky roboty shkilnoho sektoru oblвно, raionnykh viddiliv narodnoi osvity ta shkil Chernivetskoï oblasti, 21 ark.
15. Radianska Bukovyna (Chernivtsi), 1945, n. 7, 10 sichnia, s. 4.
16. Radianska Bukovyna (Chernivtsi), 1945, n. 9, 13 sichnia, s. 1.
17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. 166, Materialy (protokoly, stenohramy ta rishennia zasidan kolehii Ministerstva osvity URSS), op. 15, spr. 385 Stenohrama zasidannia kolehii Ministerstva osvity URSS, t. IU, 21 serpnia 1948 r., 312 ark.

*Дата першого надходження статті до видання 19.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування 21.04.2026
Дата публікації 15.05.2026*